

BOLALAR NUTQIDAGI LINGVISTIK XUSUSIYATLAR NAZARIYASI

Yuldasheva.D.

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Abdug'aniyeva Dilshoda Alisher qizi

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi
Farg'ona davlat universiteti

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01- apiril 2023 yil

Ma'qullandi: 05-apiril 2023 yil

Nashr qilindi: 10-apiril 2023 yil

KEY WORDS

lingvistik, bolalar nutqi, onomatopeya, grammatik, til tizimi, intonatsiya;

ABSTRACT

Ushbu maqolada bolalar nutqining lingvistik xususiyatlari nazariyasi haqida fikrlar mavjud. Bolalar nutqidagi tovush madaniyati xususiyatlarini, nutqidagi grammatika qurilishlar haqida suhbatlashish.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Inson o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrlarini tushunish uchun ona tilidan foydalanadi. Nutqni egallash bolaga bevosita va bilvosita (hikoya, badiiy asar, tarbiyachining tushuntirish va boshqalar) yo'l bilan borliq haqida bilimlar hosil qilishga imkon beradi. Maktabgacha ta'lim muassasasida lug'at boyligini oshirish, so'zning grammatik tuzilishini shakllantirish, bog'laishli nutqni rivojlantirish vazifalari hal etiladi. Maktabgacha katta yoshda nutqning grammatik to'g'riligini «shakllantirish nutqqa nisbatan tanqidiy munosabat paydo bo'lishi hamda rivojlanishi, aniq va to'g'ri so'zlashga intilish bilan bog'liq. To'g'ri so'zlashga intilish grammatikaning barcha sohalari - morfologiyada (aniq shakl hosil qilishda, shakllarning turli-tumanligini o'zlashtirishda: stollar, stullar, qavatlar va boshq.), so'z hosil qilishda, (non uchun - nondon, tuz uchun tuzdon va boshq.) sintaksisda (og'zaki nutq qurilmasini yengib o'tish: va bog'lovchisini ko'p marta qo'llash orqali gapni cho'zib yuborish, bitta gapda to'g'ri va bilvosita nutqni aralashtirib yuborish va boshq.) ko'zga tashlanadi. Nutqning grammatik to'g'riligiga intilish ko'proq yetti yoshli bolalarga xosdir.

Besh yoshli bolakay hali ham grammatik shakllar ustida zavq bilan mashq qiladi va aynan mana shu so'z bilan mashqlar kelajakda grammatik jihatdan to'g'ri ifodalangan nutq uchun poydevor yaratadi. Nutqni shakllantirishning muhim vositasi bo'lgan badiiy adabiyot bola nutqini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi. Bolalarning ushbu san'at turini qabul qilishidagi o'ziga xosliklar, maktabgacha tarbiya muassasasida kitoblar yordamida amalga oshiriladigan ishlar mazmuni va metodikasi tegishli mavzuda ochib beriladi. Nutqdagi buzilishlar - inson ahvolini baholashda til parametrlari yordam berishi mumkin bo'lgan yagona holat emas. Ayrim vaziyatlarda (ruhiy zo'riqish, siqilish paytida) yaxshi tayyorgarlikdan o'tgan odamlarda fiziologik parametrlar bo'yicha ayrim nuqsonlar sezilmaydi. Ammo ularning nutqi mutaxassis bo'lmagan odam tushunishi qiyin bo'lgan darajada o'zgaradi. Ko'pincha faqat til mezonlarigina bunday holat yuz berishidan dalolat berishi mumkin.

Bolalar nutqi til va nutqni, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar

nutqini o'zlashtirishning alohida bosqichidir. Bolalar nutqini o'rganishga e'tibor uning o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'lib, unda til qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishning dastlabki bosqichlarining xususiyatlari, u maxsus ("kattalar bo'lmagan") qoidalarga muvofiq amalga oshirilganda namoyon bo'ladi. Bu maxsus qoidalar tilshunoslik fanining predmeti hisoblanadi. Bolalar nutqi har doim turli fanlar manfaati chorrahasida bolganligi va bundan tashqari, dastlab tilshunoslarni emas, balki boshqa bilim sohalari mutaxassislarini qiziqtirganligini uning o'rganish tarixiga murojaat qilish orqali ko'rish mumkin. Dastlab, bu tadqiqotchilarning (faylasuflar, tarixchilar, biologlar, psixologlar, fiziologlar va boshqalar) o'z farzandlarining nutqini rivojlantirish bo'yicha kuzatishlari edi. Bunday turdagi birinchi kitob - "Bolaning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha kuzatishlar" nemis faylasufi D. Tiedemann tomonidan o'g'lining tug'ilgandan uch yoshgacha bo'lgan rivojlanishini kuzatish asosida yozilgan va 1787 yilda nashr etilgan. Keyinchalik, mashhur olimlar I. Teng o'z farzandlarining nutqi yozuvlarini nashr etdi, Ch. Darvin, I.A. Sikorskiy, V.M. Bekhterev va boshqalar.

Bolalar nutqini lingvistik o'rganish ona tilini o'zlashtirishning turli bosqichlarida uning xususiyatlarini aniqlashni o'z ichiga oladi: til vositalarining rivojlanishining ma'lum bir bosqichida bola tomonidan qo'llaniladigan tilning o'ziga xos xususiyatlari va ularni o'zlashtirish qonuniyatlari. Bolalar nutqini lingvistik tadqiqotlarda bolaning til qobiliyatining turli tarkibiy qismlari ko'rib chiqiladi. Nutqning tovush tomonini o'zlashtirish naqshlari V.I. asarlarida ochib berilgan. Beltyukova, G.M. Bogomazova, E.N. Vinarskaya, A.N. Gvozdev, A.D. Salaxova.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish bosqichini tavsiflovchi nutq faoliyati turi bolalar tafakkurining xususiyatlari bilan belgilanadigan bir qator xususiyatlarga ega: ko'proq onomatopeya, muntazam naqshlarga muvofiq tartibsiz shakllarning shakllanishi, vaqti-vaqti bilan so'z shakllanishi, tarqoq so'z qo'llanilishi, maxsus sintaksis va boshqalar. Bolalar nutqining xususiyatlari bolaning shaxsiyatining rivojlanishining turli bosqichlarida bir xil emas va shaxsning ijtimoiylashuv bosqichlari bilan bog'liq.

Nomlashning eng faol jarayoni bolalik davrida, bola nutqni o'zlashtirganda sodir bo'ladi. Maktabgacha yoshda so'z ishlab chiqarish ongsiz ravishda amalga oshiriladi, shuning uchun bolalar nutqida til tizimida mavjud bo'lmagan so'zlar keng tarqalgan bo'lib, ular, qoida tariqasida, innovatsiyalar toifasiga kiradi: "Bolalar nutqining yangiligi tushuniladi. bolaning nutqida qayd etilgan va umumiy foydalanishda mavjud bo'lmagan har qanday lingvistik fakt sifatida.

Hozirda bolalar nutqi turli fanlar tomonidan organilmoqda. Ko'pincha bolalar nutqi psixologiya, psixolingvistika va tilshunoslik tomonidan o'ziga xos usullardan foydalangan holda, ushbu murakkab hodisaning biron bir jihatiga e'tibor qaratgan holda o'rganish ob'ekti sifatida ajratiladi. Nutq hayotning dastlabki uch yilida faol shakllanadi. Uch yoshga kelib, bola boshqalar bilan muloqot qilishning muayyan shakllarini o'zlashtiradi: situatsion-shaxsiy (bolaning hayotining birinchi yarmi) va situatsion-biznes (olti oy - uch yil). Uch yoshdan boshlab muloqotning yuqori shakliga o'tish boshlanadi - aloqaning ekstrasiyuatsion-kognitiv shakli (uch yil - besh yil). Ushbu shakl kognitiv motivlar va muloqotning nutq vositalari bilan tavsiflanadi. Olti yoki etti yoshga kelib, muloqot ekstrasiyuatsion-shaxsiy shaklga ega bo'ladi. Bolalar nutqining lingvistik tadqiqotlari nutqqa lingvistik hodisa sifatida e'tibor beradi, garchi bu tadqiqotlar doirasida, masalan, bola psixikasi, uning nutqining rivojlanishi bilan bog'liq ko'plab muammolarni hal qilish qiyin. Lekin bunday vazifani tilshunos tadqiqotchilar oldiga

qoymaslik kerak. Bolalar nutqini tavsiflashning lingvistik usullaridan foydalangan holda tadqiqotchilarning asosiy muammolari bolalar nutqining o'ziga xos xususiyatlarini "bola tilning ushbu elementlariga taqlid qilishdan" boshqacha tarzda rivojlanadigan tizimning o'ziga xos turi sifatida tushunmaslik bilan bog'liq. Ularni kattalar nutqida eshitadi" Bola tomonidan yangi so'zlarni yaratish ijodiy jarayon bo'lib, uning mohiyati neoplazmalarda majoziy motivatsiyani izlashdir. Ilgari, tilni o'zlashtirish taqlid tamoyiliga asoslanadi, deb hisoblar edi: bola so'zlarni eshitadi, grammatik tuzilmalarni o'xshashlik bo'yicha ajratib turadi va ular qanday vaziyatlarga bog'liqligini sezadi, shunchaki emas, balki "nuqttagacha" eshitadi va takrorlaydi. gapirishni o'rganadi.

Zamonaviy tilshunoslik asoschisi Ferdinand de Sossyur ham analogiya hodisalarini tahlil qilish bilan bog'liq holda uni qiziqtirgan bolalar yangiliklaridan o'tib ketmagan edi. Bolalar nutqini rivojlantirishni rag'batlantiruvchi yoki uni sekinlashtiruvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonda aniq maqsadni ko'zlagan holda pedagogik sa'y-harakatlarni uyushtirish kalitidir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida, ko'p marotaba ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'rganib, ularni o'quv muassasalarimizga olib kirish zarurligi uqtirilgan. Nutqning tovush madaniyati fonematik qabul qilishni, nutqning talaffuz va ifoda jihatlarini rivojlantirish. Artikulatsiya va akustika jihatidan yaqin tovushlarni (qattiq va yumshoq, jarangli va jarangsiz, shuvulloqchi, sonor) eshitishda ajrata olish va uni to'g'ri talaffuz etish. So'zlardagi, tez aytishlardagi, qisqa she'rlardagi tovushlarni to'g'ri ifodalashni mashq qildirish. Ifoda, intonatsiya sur'ati va balandligini beixtiyor tartibga solishni o'rgatish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. // Barkamol avlod - O'zbekiston kelajagining poydevori. -T.: 1997, 20-29 b
2. Vaxobova F.N., Rasulova M. Sh. va boshqalar «Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari».-T., 2008.
3. Mo'minova L. R. Maktabgacha yoshdagi bolalarni savodga o'rgatish dasturi. -T., 1996.
4. Shodiyeva Q. «Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish ».
5. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.
6. Sobirjonovich S. I. malaka oshirish tizimida o'qituvchining axborot-kommunikatsiya kompetentsiyasini rivojlantirish / / IJTIMOY FANLARDA innovatsion ONLAYN ILMIY jurnal. – 2022. – T. 2. – №. 10. – C. 30-38.
7. Ergasheva D. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA TO 'G 'RI O 'QISH KO 'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – C. 1675-1678.
8. Turg'unboyev B., Ergasheva D. MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH-BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARI O 'QUV-BILUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH VOSITASI SIFATIDA //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2023. – T. 3. – №. 1 Part 1. – C. 162-164.
9. Soliyev I., Ergasheva D. OUR FAVORITE WAYS TO TEACH FAIRY TALES //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 3. – C. 338-342.